

Sneža Tecco Hvala, Janez Dular, Eva Kocuvan: ŽELEZNODOBNE GOMILE NA MAGDALENSKI GORI. EISENZEITLICHE GRABHÜGEL AUF DER MAGDALENSKA GORA. Ljubljana, Narodni muzej Slovenija, 2004, 194 str.

Narodni muzej Slovenije je leta 2004 v seriji Katalogi in monografije, pod zaporedno številko 36, izdal obsežno znanstveno monografijo o znamenitem železnodobnem najdišču Magdalenska gora v občini Grosuplje. Avtorji dosledno dvojezične, nemško-slovenske knjige so trije: Sneža Tecco Hvala, Janez Dular (oba iz Inštituta za arheologijo Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti) in Eva Kocuvan (iz Narodnega muzeja Slovenije – NMS).

Namen obsežne obdelave drobnega arheološkega gradiva, v katero je bilo vloženih več desetletij trdega dela ne le v muzejskih depojih v Ljubljani in na Dunaju, ampak tudi na razgibanem terenu samem, je predstaviti doslej izkopano gradivo s tega morda najbolj markantnega dolenskega prazgodovinskega najdiščnega skupka, z izjemo najdb, ki jih je izkopala vojvodinja Paul Friedrich von Mecklenburg, rojena kot Marie von Windischgrätz, v letih pred prvo svetovno vojno in ki jih hrani muzej *Peabody Museum of Archaeology and Ethnology* v sestavi univerze *Harvard University* v Cambridgeu, v državi Massachusetts v ZDA (*Mecklenburg Collection*).

Če torej odmislimo posamezne monografske študije, ki zajemajo tudi do takrat znano in objavljeno o Magdalenski gori (na primer: R. Lantierjev prispevek *The Cemetery of Magdalenska gora [Magdalenaberg bei St. Marein] in Carniola, Yugoslavia*, v avkcijskem katalogu *Treasures of Carniola*, New York 1934; K. Kromerjev in S. Gabrovčev inventarni katalog *L'art des situles dans les sépultures hallstattiennes en Slovénie* v seriji *Inventaria Archaeologica, Jugoslavija*, fascicule 5, 1962, Y 42–Y 45; in seveda ameriško H. Hencknovno monografijo *The Iron Age cemetery of Magdalenska gora in Slovenia, Mecklenburg Collection, Part II [with editorial assistance from P. Wels; with a technical appendix by J. S. Brandford]*, 1978), je zdaj pred nami v celoti objavljeno grobno gradivo iz ljub-

ljanskega (NMS) in dunajskega muzeja (*Naturhistorisches Museum Wien* – NHMW), z izjemo tistih nekaj naključnih najdb na *Joštarjevem laz* in ob cesti proti Zgornji Slivnici (tudi te nedvomno izvirajo iz poškodovanih oziroma uničenih železnodobnih grobov) ter prgišča naselbinskih najdb znotraj gradišča pri cerkvi sv. Magdalene, ki jih je izkopal J. Pečnik leta 1892 (tudi vse to hrani NMS).

Monografija je tako polna takšnih in drugačnih podatkov o magdalenskogorskih nekropolah (videti je mogoče, da gre za pretežno gomilne grobove), vključno s topografskimi podatki in z zgodovino odkrivanja posameznih najdiščnih skupkov (predstavo o prostoru in času med drugim ilustrirajo tudi arhivske in moderne fotografije), podrobnim kataloškim opisom posameznih grobnih celot in najdb nasploh (tudi takšnih, ki se zanje izvirne grobne celote niso ohranile) ter doslednim črnobelim izrisom gradiva (z izjemo nekaterih barvnih tabel – t. 144–146, na katerih so upodobljene jantarne in steklene ogrlice iz razformiranega inventarja grobov, ki jih je za Kranjski deželni muzej Rudolfinum, sedanji NMS, izkopal J. Pečnik) v značilni "arheološki" izvedbi, ki kar najbolj natančno beleži najmanjše podrobnosti predmetov, njihove značilne preseke in zlasti dimenzije, pri vsem tem pa risba nekaterih nespornih umetnin, denimo likovnih dosežkov situlske umetnosti, morda ne poudari dovolj "umetniškega".

Za boljšo predstavo o teh nespornih umetniških dosežkih, ki so nedvomno unikatna zvrst v kulturni dediščini Evrope in so najverjetneje produkt iz dežel vzhodnega Sredozemlja oziroma Levanta, v svojem slogu pa so nedvomno v duhovnem sozvočju z Bližnjim vzhodom – *stilo orientalizzante* –, so na koncu knjige na voljo še črno bele in barvne fotografije izbora situl in ostalih paradnih najdb ter izrisi posameznih situlskih frizov – žal je figuralika situl, tako tista iz Ljubljane, kot ona z Dunaja, zaradi kislosti tal in nestrokovnega ravnanja s krhkimi izkopaninami s strani raziskovalcev kopačev močno poškodovana.

Kako bogata je arheološka dediščina v najnovejši monografiji o Magdalenski gori, je zgovorna tekstovno-ilustracijska statistika: samega dvojezičnega besedila je 194 strani, v njem je razporejenih 52 slik, ki zajemajo tako manjše topografske načrte in terenske skice, kot fotografije; slikovni kataloški del obsega 174 tabel, ki so vse, razen zadnje, namenjene risbam drobnega arheološkega gradiva.

Naj posebej opozorim, da sta prav na t. [abli] 174 prikazana čelni in levostranski fotografski izgled bronaste *kalotaste etruščanske čelade*, z levjo glavico spredaj in s konjsko glavico zadaj – služili sta za pritrjevanje okrasne konjske žime. Nedvomno gre pri tej redki čeladi iz dunajske zbirke kneza Ernsta zu Windischgrätza (strica vojvodinje Mecklenburške, velikopoteznega izkopavalca na Vačah, ki je umrl leta 1902) – domnevno z Magdalenske gore – za enega izmed prototipov (datiramo ga lahko glede na sočasne grobne celote v Toskani, že v drugo polovico 6. stoletja oziroma najkasneje v čas okoli leta 500!) kasnejšega mladohalštatskega negovskega tipa čelad, ki se je na široko uveljavil v vsem jugovzhodnem predalpskem prostoru in

očitno ostal v uporabi do rimske zasedbe (dobro znan je primer Harigastovega germanskega runskega napisa – *Harigasti Tei va* – na eni izmed čelad v depozu Ženjak pri Negovi, hrani *Kunsthistorisches Museum Wien* – KHMW).

Prilog, ki zajemajo tako topografsko situacijo velike naselbine na Magdalenski gori (opozoriti velja na velikanski južni spodnji del gradišča ali "oppidum inferius", ki je bil odkrit šele med moderno topografijo leta 1981!), kot izrise plaščev situl oziroma ciborija in nekaj paradnih magdalenskogorskih najdb na resnično kvalitetnih barvnih fotografijah velikega formata (sem uvrščamo na primer *štirifrizno figuralno situlo*, *enofrizno figuralno situlo z račkami in s koncentričnimi krogi*, *enofrizno figuralno situlo s procesijo moških z baretastimi pokrivali*, *veliki ciborij s fragmenti figuralike na pokrovu*, *fragment vlite kalotaste čelade z ostankom friza pešcev med "drevesi življenja"*, vse iz NMS, nato še znamenito *pasno spono s prizorom dvoboja atletov za nagrado – trofejno čelado* [na levi strani prizora nastopata še jezdec na konju in nenavadna mitična simbolika – "drevo življenja", *ujeda, kača v njenem kljunu*] in *trifrizno figuralno situlo* – nenavadno blizu po ideji in roki izdelave znameniti trifrizni figuralni situli z Vač, oboje iz NHMW) je skupaj 13.

Omeniti moram, da topografsko-katalogski obdelavi najdišča sledi še kratka arheološko-kulturozgodovinska študija s poizkusom rekonstrukcije dogajanja v železnodobni družbi in njenih navad ter običajev. Kot koristen napotek nadaljnjemu kabinetnemu raziskovanju je dodana selekcionirana bibliografija, ki pa vendar prezre nekatere temeljne študijske objave in poročila.

V celoti smo lahko z najnovejšo monografijo o Magdalenski gori zadovoljni: temelji sicer na katalogskem principu in se enako zgoščeno loteva tudi topografije skupka najdišč in zgodovine njihovih raziskav, vse od prvega resnega "znanstvenega" kopanja pozimi 1882, ki ga je na *Laščku* in *Terišču* za ljubljanski muzej izpeljal preparator Ferdinand Schulz, pa do zadnjih velikih raziskovanj vojvodinje Mecklenburške tik pred izbruhom svetovne vojne, ki pa so na koncu vendarle potekala v skladu z željami in razvijajočimi se standardi evropske prazgodovinske znanosti.

Ker pa tudi spremna študija, ki sicer obravnava vse do sedaj znane in objavljene pretežno grobne najdbe z Magdalenske gore, ne prinaša kakih posebnih novih doznanj o železni dobi in ker tudi sicer ne obdela vse pisane in neverjetno bogate zbirke izkopanin v vsej njihovi izpovednosti ter zlasti nujno potrebnih paralelah v širšem prostoru evropskega Jugovzhoda, Sredozemlja in Levanta (in ob tem je več kot očitno, da se stara vedenja o situlski umetnosti in njenem nastanku le še pogreva in nikakor ne išče novih odgovorov na izjemno zapleteno problematiko te zvrsti torevske umetnosti in likovnega izražanja), je jasno, da smo od knjige in zlasti od njenih avtorjev pričakovali veliko, da ne rečem – veliko več! Res pa je, da je objavljeno gradivo zares odlična vzpodbuda za nove rodove raziskovalcev. Ker tudi topografija nikoli doslej ni bila izpeljana v kar najbolj izčrpni obliki, z ubikacijo

posameznih delov nekropole in naselbine v katastrske načrte, nato pa potrjena še z nujno potrebnimi kontrolnimi raziskavami (denimo: nedestruktivnimi postopki in sondiranji oziroma vrtinami), je na terenskem območju Magdalenske gore – enem od paradnih kulturnih spomenikov železne dobe pri nas – izzivov na pretek tudi v prihodnje.

Da pa le ne bomo preveč prizanesljivi pri splošni oceni, naj vendar pograjamo kar nekaj očitnih pomanjkljivosti, neresničnih navedb, očitnega ignoriranja in samozavernosti, ne da bi za postavljene teze oziroma ugotovitve predstavili nedvoumne dokaze. V vsakem primeru so se pisci monografije vse premalo poglobili v dose-danjo bogato literaturo o najdišču (to se vidi tudi iz skrajno selekcionirane bibliografije!) in uporabili le tisto, kar se jim je zdelo ustrezno: kot da ne bi bilo nikakršnih nesoglasij, različnih poimenovanj ene in iste ledine, različnih oštevilčenj posameznih najdiščnih skupkov!

Več kot preseneča, da se avtorjem ni zdelo vredno potruditi, kdo vendar je skrivnostni "pasar Sadnikar [v slovenski obliki bi se moral glasiti Zadnikar!] iz Ljubljane", ki je zbiral prve naključne najdbe ne le na Magdalenski gori (pozimi 1881/82), ampak tudi drugod po Dolenjskem, denimo na Rojah pri Moravčah pri Gabrovki itd. Poznavanje avtobiografskega romana Marijana Zadnikarja *Z mojih poti. Spomini slovenskega umetnostnega zgodovinarja in konservatorja* (Državna založba Slovenije. Ljubljana 1991: 15 pp., slika na p.18) nas prepriča, da gre v resnici za njegovega pradedu Valentina Zadnikarja (1826–1900), očeta znanega kamniškega zbiralca starin in imetnika zasebnega muzeja veterinarja Nika Sadnikarja (kljub oddaji dela eksponatov Kamniškemu muzeju živi *Sadnikarjev muzej* kot zaščiten muzejska zbirka še danes!).

Zgodovina arheoloških raziskovanj na Magdalenski gori je predstavljena razdrobljeno, po posameznih terenskih oziroma najdiščnih skupkih, kar je nedvomno nepraktično in nepregledno, saj se nekateri podatki pri tem ponavljajo, po drugi strani pa so si avtorji privoščili nenavadno samovoljo: oštevilčenje gomil po posameznih ledinah je zdaj, po novem spremenjeno, ne glede na to, da so bile magdalenskogorske gomile že od prvega objavljenega načrta dalje (S. Rutar, v *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko* – IMK 3, 1893) obravnavane kot celota in oštevilčene z rimskimi številkami I–XII, ob tem, da nekatere gomile niso bile opremljene s številkami in označene samo z ledinskim imenom: *Parkljevec* na skrajnem južnem koncu ledine *Gomile*, ki sega tudi severno od glavne poti k sv. Magdalen (imenovane tudi *Topolovje*, nikakor pa ne "Pri Loge", *pri Logu*, umetna "izpeljanka" *Priloge* v recenzirani monografiji, ki se nanaša le na *gomilo VII* [S. Rutar, *Mittheilungen der Zentral Kommission Neue Folge* – MZK N. F. 21, 1895), južno od kolovoza proti mežnji oziroma cerkvi sv. Magdalene na severozahodnem robu "oppidum superius"); Schulz 1881/2 (na skrajnem južnem koncu ledine *Terišče*, na razpotju za Gornjo Slivnico, oziroma Šmarje).

O arhaični obliki "Laščik" namesto sedanjega poimenovanja ledine – *Lašček*, in vsiljeni vulgarni obliki "Teriše" – namesto pravilne slovenske *Terišče*, tudi nikakor ne kaže na dolgo razpravljati! Avtorjem se celo ne zdi vredno opozoriti na pravilno ubikacijo fotografije J. Pečnika iz leta 1893, ob *gomili XII* za Joštarjevo hišo; verjetno je fotografiral isti F.(ran?) Lampe, ki je posnel tudi mladohalštatski grob v isti *gomili XII*, sicer na ledini *Permetija* (glej: J. Pečnik, IMK 3, 1893; D. Vuga, *Magdalenska gora. Mit Übersetzung in deutscher Sprache*. Maribor 1988: pp. 12–14, [sl.] 6–7).

Takšno premalo tehtno razumevanje starih zapisov in podatkov pripelje do tega, da znamenito "gomilo XIII", ki je po Pečnikovih podatkih sodeč, zlahka locirana le na Parkljovec, zamenjujejo z doslej še večinoma neprekopano *gomilo VII* na ledini *pri Logu* (primerjaj videz te lepo ohranjene, skoraj nedotaknjene gomile na moji črnobeli fotografiji, posneti marca 1983; D. Vuga, *op. cit.*, pp. 16–17, [sl.] 10). Čeprav izhaja tako iz dokumentacije Gustava Goldberga, kot izročila domačinov, da je tu tik pred prvo svetovno vojno vendarle izkopavala vojvodinja Mecklenburška – ni razlogov za to, da bi podvomili, da bi ne bil njeno vodilo za oštevilčenje raziskovanih gomil prav Rutarjev načrt iz leta 1895, objavljen kot ilustracija konservatorjevega poročila v osrednji avstrijski spomeniškovarstveni reviji, in to v nemščini!

Prav tako nas ne prepriča ubikacija trojice avtorjev aktualne šmagdalenske (izvirni ljudski naziv za hrib z božjepotno cerkvico: *Šmagdalena!*) monografije, ki se nanaša na znamenito *gomilo* ("tumulus") V, sicer na skrajnem južnem koncu *Topolovja*, nasproti *Parkljovca*: na vrh ploskega grebena med *Joštarjevim lazom* in prostorom Schulzovega kopanja 1881/2, in to na podlagi opisa H. Henckna (ta v svoji jednatosti resnično zadošča?!) in podatka – "kopati pa so jo začeli z zahodne strani, kar lahko razberemo iz fotografije, ki je bila posneta med izkopavanjem" (v resnici gre za tipični poletni posnetek ob polni sončni svetlobi od juga proti severu z vojvodinjinim tajnikom Goldbergom na vrhu in vrsto kopačev na spodnjem robu gomile, 10. julija 1913 – posnetek je očitno delo samega Goldberga, in to na stojalu in s samosprožilcem! Cf. : D. Vuga, *op. cit.*, pp. 2–5, 27–29, [sl.] 17).

Ker tudi navedba monografije M. Egga *Italische Helme (Monographien des Römisch–Germanischen Zentralmuseums Mainz 11/1, 2. Mainz 1986)* o izjemno pomembni etruščanski prototipski kalotasti čeladi z levjo in s konjsko glavico – domnevno z Magdalenske gore – v kulturnozgodovinski opredelitvi magdalenskogorskih najdb ne najde pravega odmeva in ker so tudi ostale posamezne kapitalne najdbe, zlasti tiste z očitnim mediteranskim in celo bližnjevzhodno-levantinskim karakterjem, obdelane bolj mimogrede, po neki sila preprosti, le na neki dosedanji hipotetični kronološki konstrukciji temelječi shemi, z vse premalo iskanja jasnih vzporednic tudi na podlagi novejših in najnovejših najdb, naj vendar izpostavim vsaj tistih nekaj nenavadnih, redkih, nadvse zgovornih izkopanin iz grobov, ki bodo vselej znova

iskale "prave" odgovore: ohranjeni del grobne celote s *Terišča* (s fragmentom kalotaste čelade, s frizom vojščakov med "drevesi življenja" in palmetastim okrasnim prepletom na širokem robu – T. 1/1–3), lončeno situlo na nogi, okrašeno s frizom v desno tekočih, črno obarvanih spiral, z borduro bronastih žebličev in "očesi" z bronastim žebličem v sredini – T. 3/B1), bronasto pasno spono s frizom hipogrifov in grifonov, v levo – T. 24/3), majolikast enoročajni vrč (doslej zmotno označevan kot "oinohoe", čeprav gre za tipični italški etruščanski in ne grški produkt, saj helenski svet takšnega tipa vinske ročke ne pozna! – T. 33/C3) in keramično žaro na prstanasti nogi, z rdečim bordurnim premazom od ustja do ramena, nedvomno etruščanskega porekla – T. 97/A1), da že iz konteksta izstopajočih skitskih najdb (na primer množice trirobih puščic za refleksni lok – T. 26/26–29 – in esastih razdelilcev jermenja in aplik z volčjo glavico ter gumbov s po tremi koncentričnimi krožci, vse iz konjske oprave nomadskega karakterja – T. 27/31–38) iz "skitskega horizonta" in italške slikane davnijske keramike (na primer skupka dveh rdeče poslikanih posod na nogi, ene z meandrom in druge s protorunskim okrasom in pokrovom z radialno izstopajočimi žarki – T. 143/B 1, 2) niti posebno ne izpostavim, medtem ko so večbarvne steklene "očesne" jagode in "ovnaste" jagode in pa seveda jantarne koralde (T. 144–146) značilne tako za produkcijo punskih delavnic v zahodnem Sredozemlju, kot verjetno za že primarno obdelavo jantarja ob Baltiku (dobro bi bilo opraviti natančne analize; doslej je najstarejši znanstveno dokazani izvoz baltskega jantarja v smeri vzhodnega Sredozemlja v znamenitem bronastodobnem brodolomu kanaanitske trgovske ladje pri rtu Ulu Burun zahodno od Antalje [*Antalya*] v Turčiji, okoli leta 1300 stare ere!).

Magdalenska gora s svojim izjemno bogatim grobnim inventarjem nedvomno zasluži temeljitejšo obdelavo in kulturno ovrednotenje – z vsemi možnimi ubikacijami izvora tistih izjemnih in značilnih predmetov, ki kažejo, da gre za uvoz, in predvsem, da končno le dobimo njihovo pravilno datacijo in vpetost njihovih nosilcev oziroma izdelovalcev v evrazijsko-sredozemsko-bližnjevzhodni svet 1. tisočletja stare dobe!

Davorin Vuga

Franc Fabec, Dejan Vončina: SLOVENSKA ODPORNIŠKA FOTOGRAFIJA.
Ljubljana, Modrijan, 2005, 223 str.

Ob 60-letnici konca druge svetovne vojne je založba Modrijan opravila resnično veliko dejanje s tem, da je izdala tehtno slikovno monografijo tržaškega zgodovinarja Franca Fabca in muzejskega svetovalca Dejana Vončine o slovenski odporniški